

Extra Muros

ROUWEN ZONDER TRANEN POUR UN DEUIL SANS LARMES

Hogeschool Gent, 22 maart 2007
Lessius Hogeschool Antwerpen, 23 maart 2007

Tijdens een tweedaags colloquium dat plaatsvond in Gent (22 maart) en Antwerpen (23 april) bogen zeventien sprekers zich over het ‘verlies’ waarmee vertaling automatisch gepaard lijkt te gaan. In hun poging om het fenomeen te duiden namen de sprekers hun toevlucht tot metaforen uit de domeinen van de economie (‘winst-en-verliesrekening’, in de lezing van Katrien Lievois over de vertalingen in het Nederlands van *La Chute* van Albert Camus), de fysica (de wet van toenemende entropie, in de bijdrage van Francesco De Nicoló), de psychoanalyse, enz. Het verlies kan zich, volgens de inleiding van de organisatoren, zowel op referentieel als op talig vlak voordoen.

Het is vaak moeilijk om actualiteitsgebonden of cultuurspecifieke betekenselementen over te dragen in een vertaling. Zo toonde **Katrien Lievois** aan dat vertalers er niet alleen niet altijd in slagen om in hun nieuwe versie de ironie van de brontekst te reproduceren, maar zelfs, vooral door een gebrek aan sociaal-culturele bagage of door een ontoereikende kennis van stereotypen, de ironie van het origineel soms gewoon niet opmerken (bv. allusies in het boek van Camus op teksten van Dante, Mallarmé, Sartre). Ook de intertekstuele verwijzingen in het werk van Emilio Gadda gaan in de Nederlandse vertaling verloren, volgens **Francesco De Nicoló**. Deze spreker wijst de oplossing van de voetnoten of de verklarende inleiding van de hand. Niet alleen staan veel uitgevers weigerachtig tegenover de opname van dergelijke metatekstuele elementen; door een metatekst toe te voegen wordt het gevoel van verlies alleen maar versterkt (wie dit toch doet, gedraagt zich misschien als een melancholicus, die, volgens een door Henri Bloemen en Winibert Segers geciteerde tekst van Freud, blijkt geeft van ‘een opdringerige mededeelzaamheid die er bevrediging uit put zichzelf te blameren’). Zodra je expliciet zegt dat iets ironisch bedoeld is, houdt het op ironisch te

zijn. Edgar De Bruin, die heel wat romans uit het Tsjechisch heeft vertaald, deelt deze mening. Lezers die bepaalde cultuurhistorische verwijzingen niet kunnen vatten, zullen volgens hem misschien wel de aandrang voelen om een encyclopedie ter hand nemen.

Ook de taal en de vorm zelf kunnen voor obstakels zorgen: vaak is het zeer moeilijk om recht te doen aan de idiomatische uitdrukkingen, de woordspelingen, de alliteraties, de afwisseling qua taalregisters, enz., van het origineel. Zowel **Nadia D’Amelio** als **Carolyn De Meyer** besteedden aandacht aan de vertaling van woordspelingen in teksten van James Joyce. **Francesco De Nicoló** én **Edgar De Bruin** wezen erop dat het in de literaire traditie van het Nederlands vanzelfsprekend is om een standaardvariant van de taal te hanteren. Dit zorgt voor problemen bij vertalingen uit het Italiaans (met zijn rijke dialectische variatie) en het Tsjechisch (waar in de literatuur veel spreektaal wordt gebezigd, zonder dat die wordt geassocieerd met een bepaalde bevolgingsklasse). Volgens De Bruin moet de vertaler in zijn tekst op zoek gaan naar een spreektaal die geen manifeste taalfouten bevat en ook niet te sterk regionaal gekleurd is: het geeft geen pas om een personage uit een Tsjechische roman een Gronings dialect in de mond te leggen.

Over het fenomeen van de vertaling hoeven trouwens niet alleen tranen te worden geplengd: het is een activiteit die ook creatieve vreugde en lust kan opwekken, en zelfs met een batig saldo kan worden afgesloten. Via een briljante tekstmontage leverden **Henri Bloemen** en **Winibert Segers** impliciet kritiek op het opzet van de studiedag. Spreek je over vertaling in termen van verlies, winst en compensatie, dan neem je een retrospectieve houding aan, en dat werkt verarmend. Is het niet meer enthousiasmerend om de aandacht te vestigen op de voorwaartse dynamiek in de tekstproductie, waarbij, in de geest van Walter Benjamin, vertaling én origineel brokstukken blijven van een taal die ‘er nog niet is’? In de discussie wordt de vraag gesteld naar de praktische toepasbaarheid van deze visie op vertaling. De sprekers hebben zelf een fragment uit een werk van Derrida vertaald; ze blijven het

antwoord schuldig wanneer hen wordt gevraagd om de prospectieve benadering toe te passen op hun eigen vertaling. Over de vertaling van de tekst in kwestie viel niet echt iets interessants te melden, zo bleek. De prospectieve dynamiek kan zich m.a.w. pas echt ontwikkelen bij bepaalde types tekst, nl. teksten waar de dictie zwaarder doorweegt dan de fictie. Je kunt je dan ook afvragen of deze polemische visie op vertaling niet moet worden gezien als een verdoken literaire kritiek, als een bekentenis van de sprekers dat ze eigenlijk alleen teksten met een sterk talig karakter interessant vinden.

DM

Op de tweede dag van het colloquium presenteerde **Sonia Vandepitte** (Hogeschool Gent) de lezing “Noem het verlies en ontdek de winst. Een analytisch model voor de beschrijving van betekenisverschillen in vertaling.” Hierin onderscheidde ze het ‘verlies van equivalent niveau van explicitering’ (de doelttekst is impliciet of expliciet dan de brontekst) en het ‘verlies van equivalente informatie’. Om verlies tegen te gaan kan de vertaler zijn toevlucht nemen tot vertaalprocedures, compensatie of explicitering.

Patrick Goethals (Hogeschool Gent) deed in “Vertalers op zoek naar vaste grond. Een taalkundig geïnspireerde vergelijking van twee vertalingen van een essay van Ortega y Gasset” een beroep op een concept uit de cognitieve linguïstiek (Langacker), met name ‘grounding’. Daarmee wordt bedoeld ‘de wijze waarop de verschillende uitingen en concepten in de tekst verankerd worden ten opzichte van een deiktisch centrum van waaruit de tekst, de zin of het syntagme geconceptualiseerd worden’. ‘Grounding’ heeft m.a.w. iets te maken met de betrokkenheid van de spreker in de taal, met de manier waarop hij een eigen perspectief geeft aan wat hij zegt. De cognitieve grammatica maakt een onderscheid tussen ‘zero grounding’ (bv. in het zinsdeel ‘de Spaanse hoofdstad’: zelfs zonder link met de spreker zijn deze woorden perfect begrijpbaar), ‘objectieve grounding’ (zoals in ‘onze hoofdstad’: je moet de identiteit van de spreker kennen om te begrijpen waarnaar deze woorden verwijzen; de spreker verbergt zijn eigen standpunt niet; de ‘grounding’ is expliciet aanwezig) en ‘subjectieve grounding’, bv. in de woorden ‘de hoofdstad’ (het deiktische centrum is hier niet expliciet aanwezig, maar de toehoorder dient te weten wie de spreker is om de boodschap perfect te vatten).

Deze terminologie was voor een deel van het publiek enigszins verwarrend: sommigen waren geneigd ‘subjectieve grounding’ te verbinden met een uiting van subjectiviteit, wat niet klopt. Goethals toonde echter aan dat het concept wel degelijk nuttig kan zijn om vertalingen te analyseren. Interessant is nl. hoe vertalers omgaan met de verschillende vormen van grounding. Het verlies van het eigen perspectief van de schrijver leidt volgens Goethals tot een reactie van angst bij de vertaler, waardoor hij ernaar streeft explicieter uitdrukking te geven aan de ‘objectieve grounding’ en zo het deiktische centrum probeert te stabiliseren.

In *La ausencia de los mejores*, een hoofdstuk uit het boek *España invertebrada* (1922), treurt Ortega y Gasset om de decadentie van Spanje, die volgens de essayist te wijten zou zijn aan het ontbreken van een elite. Zowel de Franse als de Engelse vertaling verschenen in de jaren dertig. In de oorspronkelijke versie is de grounding in de tekst sterk aanwezig. Beide vertalingen kiezen ervoor de grounding te behouden, maar de Engelse tekst doet het nadrukkelijker.

Volgens Goethals kan een gemarkeerd behoud van grounding (met meer nadruk of uitleg zoals in de Engelse vertaling) ‘gezien worden als een symptoom van de inspanning [van de vertaler] om terug grip te krijgen op de situatie’; de vertaler gaat zich met andere woorden krampachtig vastklampen aan het deiktische centrum. Verder riep Goethals ook op om bij de vergelijking van bron- en doelttekst meer belangstelling aan de dag te leggen voor gelijkenissen en niet alleen voor verschuivingen.

Anna Vermeulen (Hogeschool Gent) gaf in haar heldere lezing *Weglatingen in interlinguïstische ondertiteling van filmdialogen* een overzicht van de verschillende functies van ondertiteling en de vereisten waaraan ze moet voldoen. Ze focuste daarna op interlinguale ondertiteling.

Elke ondertitelaar moet om te beginnen rekening houden met technische beperkingen zoals ruimte op het scherm, tijd, en leesnelheid. Weglatingen in de tekst zijn dan ook vaak onvermijdelijk, maar de kunst bestaat erin het origineel zo goed mogelijk te respecteren; een ervaren ondertitelaar zal er ook in slagen de sfeer van de oorspronkelijke versie weer te geven.

Interlinguïstische ondertiteling is bestemd voor kijkers die de brontaal niet of onvoldoende beheersen. Ze moet bondig en discreet zijn: ze mag niet opvallen, ze mag de aandacht niet teveel opeisen; ze zal doorgaans alleen de absoluut noodzakelijke informatie geven die niet uit het beeldmateriaal of de geluidsband gehaald kan worden (dit laatste geldt uiteraard niet als er voor doven wordt vertaald). De vertaler moet ernaar streven zoveel mogelijk redundante informatie weg te werken. Tekstverlies is niet erg zolang de cohesie niet in gevaar komt en de coherentie van het verhaal en de interpersoonlijke relaties overeind blijven dankzij de goede interactie van klank, beeld en ondertitels.

Als bron- en doelcultuur niet al te ver van elkaar staan, zijn meer weglatingen mogelijk: de namen van personages die als vocatief worden gebruikt, de meeste beleefdheidsformules, de internationaal bekende begroetingen ('Hello', 'Hey', enz.) of bepaalde schijndialogen zijn vaak

overbodig. Herhalingen, tussenwerpsels als 'euh', en zelfs uitroeptekens worden eveneens geweerd, want de kijkers krijgen voldoende auditieve signalen die wijzen op aarzeling, emoties... Klanknabootsingen horen ook niet ondertiteld te worden. Is de culturele kloof groter, zoals bij het vertalen van een Aziatische film, dan zal de ondertitelaar heel wat meer moeten expliciteren omdat de westerse kijker geen inzicht heeft in sociale gedragscodes, culturele gegevens, enz.

Ondertitelaars werken vaak onder tijdsdruk en in slechte omstandigheden, bijvoorbeeld zonder dat ze toegang hebben tot het beeld of tot het script. In sommige gevallen beschikken ze enkel over 'mastertitels' (een selectie uit de oorspronkelijke tekst die al netjes in de vorm van ondertitels is voorgeknipt). Erger nog: de ondertitelaar moet soms vertalen op basis van mastertitels die zelf al een (meestal Engelse) vertaling zijn.

CS

LOST IN TRANSLATION
The Child and the Book Conference
Istanbul, 30 maart - 1 april 2007

Het internationale congres *Child and the Book* wil een forum bieden waar prille en ervaren onderzoekers elkaar kunnen ontmoeten en in discussie treden. De vierde editie vond plaats aan het departement van Westerse talen en literaturen van de prestigieuze Bogaziçi-universiteit in Istanbul. Vijfenvestig sprekers gaven er elk een presentatie van twintig minuten, in diverse parallelsessies, gespreid over drie dagen (30 maart – 1 april 2007).

Het centrale thema was 'Lost in Translation'. Dat 'vertalen' hier ruim werd opgevat, bleek al uit de keynote-lezing waarmee het congres opende. Gastspreker was **Zohar Shavit** van de universiteit van Tel Aviv, een autoriteit op het gebied van de studie van de kinderliteratuur en een van de grondleggers van de polysysteemtheorie. Met een kleurrijke powerpointpresentatie gaf ze een eigenzinnig overzicht van de ontwikkeling van het kindbeeld in de westerse cultuur, waarbij ze meer bepaald onderzocht hoe dat kindbeeld zich 'vertaalt' in (illustraties in) kinderboeken en ruimer in kunst, mode en andere artefacten.

Zohar Shavit

De vertaling van de visies op kinderen en van de normen die die visies bepalen, was een van de focuspunten op het congres. Een interessant voorbeeld daarvan bood de lezing van **Lea Baratz** en **Sara Zamir**, "The Image of the 'Other' in Bilingual (Hebrew and Arabic) Textbooks". In hun lezing beantwoordden ze boeiende vragen als de volgende. Impliceren de Hebreeuwse woorden waarmee de Arabische cultuur wordt beschreven dezelfde associaties en connotaties als de Arabische woorden? Welk beeld van de 'ander' (het Arabische kind) spreekt uit deze tweetalige boeken, die gesteund worden door stichtingen die het samenleven tussen Arabieren en Joden willen bevorderen? Een andere boeiende lezing rond de overdracht van normen en waarden was "Translating 'World Friendship' into Children's Literature". Daarin vergeleek **Marietta Frank** de manier waarop meisjesboeken kort na WO I en bij het begin